

Селнинг вужудга келиши, таъсир этувчи омиллар, ҳудудий тақсимланиши

Марузачи:

т.ф.н. Ф. Гапбаров

Режа:

- Ўрта Осиёнинг географик ўрни.
- Ўрта Осиё текислик ва тоғли қисмининг гидрологик хусусиятлари.
- Селнинг вужудга келиши бўйича ҳудудий тақсимланиши, таркибий классификацияси, ўзига хос хусусиятлари.

Ўрта Осиёнинг гидрографик ўрни

- Ўрта Осиё ҳудуди Евросиё материгининг ичкарасида, Атлантика ва Тинч океанларидан деярли бир ҳил 4000 км га яқин узоқликда жойлашган. Ўрта Осиё территорияси шимолда 47⁰ шимолий кенглик, жанубда эса 34⁰ шимолий кенгликгача чўзилиб борган. Ўрта Осиё ҳудудини 70% ни текисликлар, қолган 30% ни баланд тоғлар эгаллайди. Ўрта Осиё тузулиши, рельефи жиҳатидан бир бирига тенг бўлмаган икки қисмга: каттароқ- асосан текисликлардан тузилган шимоли-ғарбий қисмдан, ва кичикроқ – қудратли ва баланд, ўртача баландлиги 5000–5500 м га етадиган тоғлардан иборат бўлган жануби-шарқий қисмларга бўлинади. Улар орасидаги чегара асосан 700 метрли изогипс бўйича ўтган бўлиб, айрим ҳудудларда 500 м гача тушса, бошқа бир ҳудудларда 1000 м гача кўтарилади. Унинг баландлиги кўпинча 300 м дан ошмайди. Каспий денгизига яқин жойларда у ҳатто денгиз сатҳидан ҳам пастроқ. Бу текисликларда унда-бунда пастак тоғлар ва тоғ тизмалари учрайди.

Амударё ва Сирдарё ҳавзалари

Sarez Lake

Image © 2016 DigitalGlobe

Google Earth

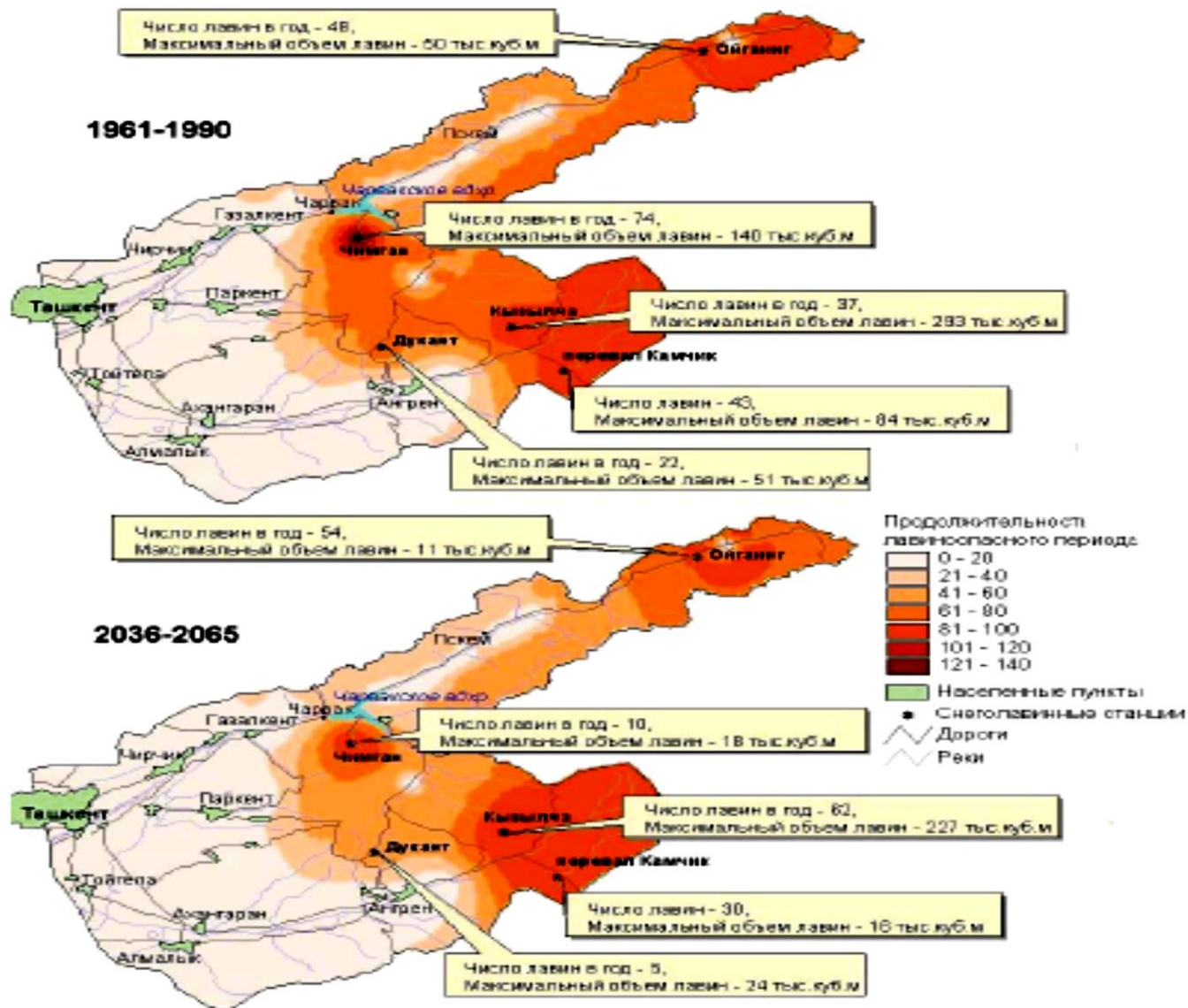
Imagery Date: 12/21/2015 38°13'16.73" N 72°41'58.93" E elev 3902 m eye alt 25.67 km

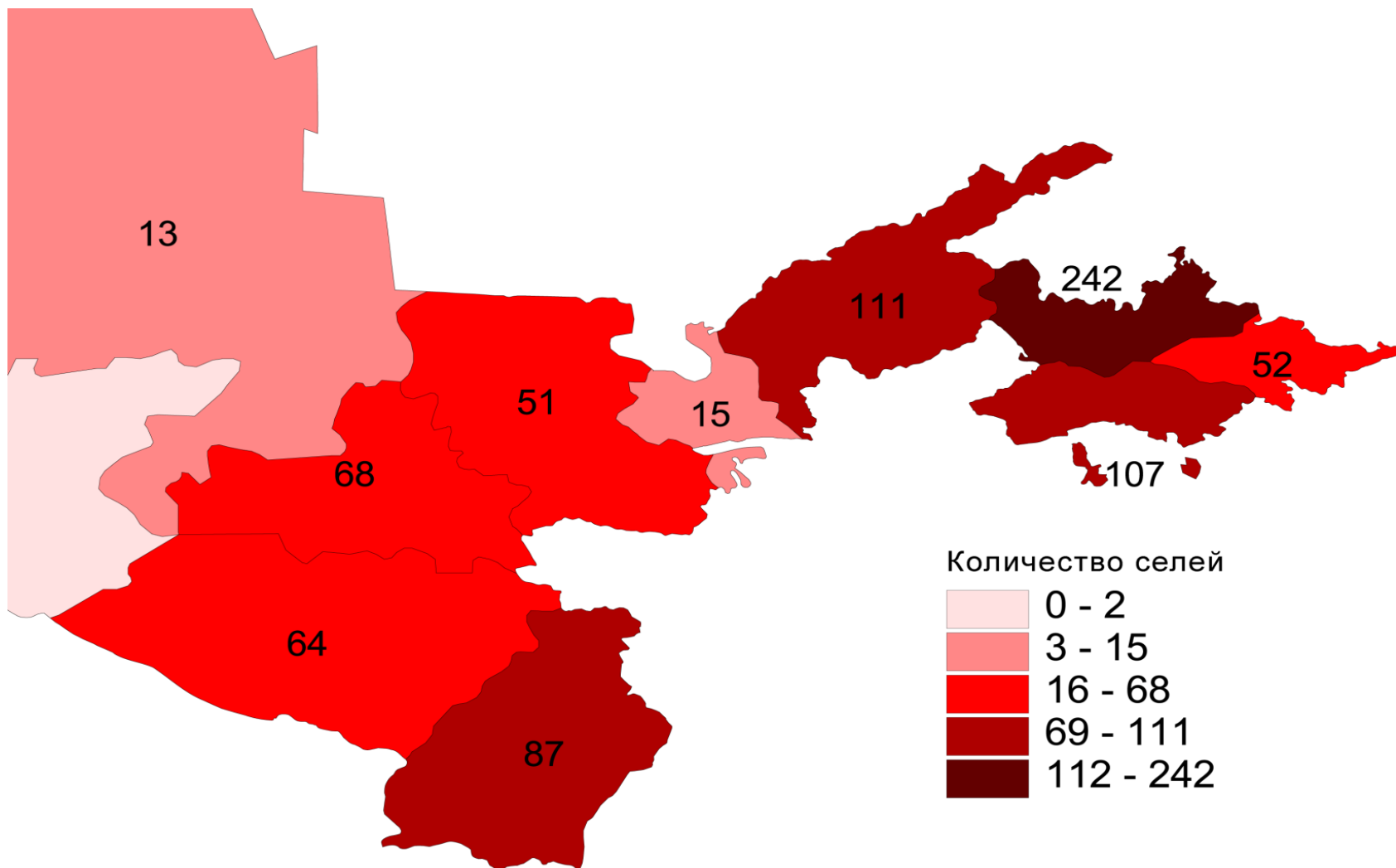
4.37 km

кўллар

Чирчик-Охангарон ҳавзасидаги селлар башорати

Гидрометеорологик тизимдаги станция и постлар

- 78 та метеорологик станциялар
- 30 та агрометеорологик постлар
- 18 та халқора метеорологик станциялар
- 9 та гидрометеорологик станциялар СНГ давлатларида маълумот алмашинуви
- 10 та трансчегаравий гидропостлар
- Жами станция ва постлар 145
- Аэровизуал тадқиқотлар (95 кузатув пунктлар);
- Махсус экспедицион тадқиқотлар;
- Дистанцион зондлаш усуллари (космос NOAA 17,18)

Селнинг ҳосил бўлишини келтириб чиқарувчи ҳодисалар

- Жала ёмғирлари;
- Юқори жадалликда ёғаётган ёмғирлар;
- Узок муддат давом этадиган ёмғирлар;
- Қор, музликлар ва тоғ қорларининг эришлари ;
- Кўллар тўфонларининг ювилиши натижаларини кўрсатиш мумкин.

Ўрта Осиё текислик ва тоғли қисмининг гидрологик хусусиятлари.

- Ўрта Осиёни тоғли қисми селнинг пайдо бўлиш худуди;
- Ўрта Осиёни тоғолди ва текислик қисми селнинг тарқалиш худуди.
- Физик - географик жойлашувга кўра Ўрта Осиё селларни шаклланиши бўйича қуйидаги худудларга бўлинади:
- Чу-Или худуди;
- Иссиқкўл худуди;
- Кашқар-Сариджаз худуди;
- Норин хавзаси худуди;
- Қаратов-Қурама худуди;
- Зарафшон хавзаси худуди;
- Қашқадарё хавзаси худуди;
- Сурхондарё хавзаси худуди;
- Копендоғин худуди.

- Ўзбекистон шароитида сел ходисаларининг тарқалиши, кузатиш муддатлари турлича

- Ўзбекистоннинг умумий майдони 448 минг км² бўлса, селга фаол ҳудудлар 12% ни ташкил этади

- Сел ҳосил бўлиши кузатиладиган сув ҳавзалари сони 709 ни ташкил этади

- Хозирги кунда Ўзбекистон гидрометеорология илмий-тадқиқот институти бу соҳада илмий ишлар олиб бормоқда. Ушбу изланишларда замонавий усуллар ва замонавий ускуналардан фойдаланилмоқда.
- Кўп йиллик кузатув ва таҳлиллар республикамызда кузатилган селларнинг 40 % и Фарғона водийсига тўғри келишини кўрсатмоқда.
- Селлар асосан март – август ойларыда ўтишига қарамай, энг фаол ойлар апрел ва май ҳисобланади. Ушбу ойларда жами селларнинг 30 – 36 % и кузатилади.